

Д.П. ЄВТЕЄВА,
аспірантка

(Інститут вивчення проблем злочинності
Національної академії правових наук України)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ ОПІКУНСЬКИМИ ПРАВАМИ: ПИТАННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

1. Одним із показників сучасної демократичної держави є рівень її турботи про осіб, що потребують особливих форм соціально-правової допомоги та захисту. Однією з форм такої турботи в Україні є опіка та піклування, завданням яких, відповідно до ст. 55 Цивільного Кодексу України (далі — ЦК), є забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Ця категорія громадян потребує окремих гарантій власних прав. Однією з гарантій прав підопічних виступає закріплена у ст. 167 Кримінального Кодексу України (далі — КК) кримінальна відповідальність за зловживання опікунськими правами.

2. Статистика зареєстрованих злочинів за ст. 167 КК є порівняно невисокою (з 2005 по 2009 роки за ст. 167 КК в Україні було зареєстровано 105 злочинів). Разом із тим актуальність дослідження питань кримінальної відповідальності за зловживання опікунськими правами обумовлена низкою важливих соціальних чинників, серед яких сутнісне місце займає вразливе становище особи, над якою встановлюється опіка та піклування. Що стосується проблем теорії кримінального права, то традиційно серед них виділяються питання складу злочину та його елементів: об'єкта, об'єктивної і суб'єктивної сторони, суб'єкта.

3. Питання щодо об'єкта злочину, передбаченого ст. 167 КК, обумовлені багато в чому місцем статті в системі Особливої частини КК. Стаття розташована в розділі V КК України — «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», а тому родовим об'єктом злочинів, передбачених цим розділом, вважають суспільні відносини, що забезпечують конституційні права і свободи людини і громадянина. Що стосується структури розділу, в науці виокремлюють в ньому шість підрозділів. «Зловживання опікунськими правами» належить до підрозділу «злочинів проти сім'ї». Серйозні розбіжності є при визначенні безпосереднього об'єкта злочину. Зокрема, одні вчені зазначають, що об'єктом цього злочину є права підопічних громадян [1, 368], деякі вчені відносять до об'єкта майнові та інші права осіб, стосовно яких встановлено опіку чи піклування [2, 431]. Існує також точка зору, відповідно до якої об'єктом є майнові права й інтереси особи, щодо якої встановлені опіка та піклування [3, 138]. На наш погляд, розв'язання зазначених розбіжностей можливе лише через аналіз змісту структурних елементів суспільних відносин, що безпосередньо охоплюються нормою ст. 167 КК.

4. Потерпілими від злочину законодавець визначає підопічних осіб. Такими є особи, над якими встановлюється опіка чи піклування [4, 181]. Відповідно до по-

ложень ЦК України, опіка встановлюється над малолітніми особами, які позбавлені батьківського піклування та фізичними особами, які визнані недієздатними (ст. 55 ЦК). Піклування встановлюється над неповнолітніми особами, які позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена (ст. 56 ЦК).

5. Об'єктивна сторона злочину виражається у використанні опіки та піклування на шкоду підопічному. У ст. 167 КК названі лише дві форми використання опіки чи піклування на шкоду підопічному: зайняття житлової площі та використання майна. Їх перелік законодавець залишив невичерпним, що обумовлює дослідження інших форм зловживання опікою чи піклуванням, зокрема, привласнення речей підопічного; розтрата його цінностей; порушення майнових прав потерпілого внаслідок укладання невігідних для нього договорів [3, 138]; використання доходів підопічних (пенсій, допомоги або аліментів, інших поточних надходжень або доходів від майна, що належить їм) для задоволення власних потреб; [4, 182]; порушення передбачених законом обмежень і порядку при здійсненні правочинів, де однією стороною виступає підопічний; невиконання опікунських обов'язків на шкоду підопічному (при цьому опікун (піклувальник) отримує матеріальні блага від інших осіб) [1, 368]; управління майном підопічного з порушенням установлених правил; відмова від належних підопічному майнових прав [2, 431] та ін.

Зазначені форми суспільно небезпечного діяння (дії, бездіяльності), потребують детального вивчення, згрупування їх у окремі підгрупи за спільними ознаками та надання характеристики цим підгрупам.

6. За конструкцією об'єктивної сторони, що наведена в диспозиції ст. 167 КК, злочин є формальним і визнається закінченим з моменту виконання опікуном (піклувальником) певного діяння, незалежно від наслідків, що були або могли бути спричинені підопічному.

7. У суб'єктивній стороні цього злочину обов'язковими її ознаками є прямий умисел та корислива мета на отримання вигоди майнового характеру за рахунок підопічної особи.

8. Існують також проблемні питання щодо суб'єкта злочину. Згідно диспозиції ст. 167 КК він є спеціальним. Це особа, яка призначена у встановленому законом порядку опікуном або піклувальником. Проте відповідно до ЦК, в окремих випадках опіку та піклування може здійснювати орган опіки та піклування та спеціальні заклади (навчальні заклади, заклади охорони здоров'я або заклади соціального захисту населення (ст. 65—66 ЦК)). Отже, виникає питання про кримінальну відповідальність службових осіб органу опіки та піклування чи спеціального закладу в разі зловживання ними опікунськими правами.

9. Із суб'єктом цього злочину пов'язана ще одна проблема. В науці цивільного права визнається, що батьки й усиновлювачі щодо дітей до 18-річного віку є опікунами і піклувальниками без спеціального призначення [5, 131]. Отже, виникає питання щодо можливості та необхідності притягнення до кримінальної відповідальності батьків та усиновлювачів, які вчинили діяння, передбачене диспозицією ст. 167 КК.

10. Потребують розв'язання також проблеми відмежування зловживання опікунськими правами від суміжних складів злочинів, зокрема від торгівлі людьми (ст. 149 КК), насильницького донорства (ст. 144 КК), вимагання (ст. 189 КК), шахрайства (ст. 190 КК), експлуатації дітей (ст. 150 КК), злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК).

11. Викладене свідчить про значну кількість серйозних проблем, пов'язаних із встановленням ознак складу злочину «зловживання опікунськими правами» та застосування ст. 167 КК. Особливістю цих проблем є те, що вони знаходяться в точках перетину галузей кримінального, цивіль-

ного та сімейного права, а отже потребують комплексного підходу до їх вирішення.

Список використаної літератури:

1. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / [под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова]. — Харьков: «Одиссей», 2001. — 960 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. — [6-те вид., переробл. та доповн.] / [за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. — К.: Юридична думка, 2009. — 1236 с.

3. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін,

В.І. Борисов, В.І. Тютюгін [та ін.]; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — [4-те вид., переробл. і допов.]. — Харків: Право, 2010. — 608 с.

4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у трьох книгах. [Книга 2. Особлива частина. Коментарі до статей 109 — 254 Кримінального кодексу України] / [за заг. редакцією В.Г Гончаренка, П.П. Андрушка. — К.: Форум, 2005. — 673 с.

5. Цивільне право України: Академічний курс: підруч.: у двох томах / [за заг. ред. Я.М. Шевченко]. — Т. 1. Загальна частина. — К.: Ін Юре, 2003. — 520 с.